

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ

Система теплопостачання складається з джерела теплоти, теплової мережі, вузлів управління, транспортування та розподілу теплоти (насосні перекачувальні станції, теплові пункти тощо) та систем споживання теплоти [1, с.82]. Основне призначення будь-якої системи теплопостачання полягає в забезпеченні споживачів необхідною кількістю теплоти необхідної якості (тобто теплоносієм необхідних параметрів) [1, с. 82, 2, с. 78].

Ефективність функціонування системи теплопостачання – це багаторівнева, комплексна категорія. Ю.О. Колихаєва визначає її як сукупність результативних показників, що характеризують ступінь задоволення зовнішніх і внутрішніх потреб суб'єктів і об'єктів управління, що враховують економічні, соціальні, бюджетні, технічні, технологічні, екологічні та інші відносні ефекти [3, с. 144]. Ефективність функціонування системи теплопостачання можна класифікувати за такими видами як економічна і соціальна ефективність. Розглянемо методи оцінки економічної та соціальної ефективності функціонування систем теплопостачання.

Економічна ефективність відображає різні вартісні показники, що характеризують проміжні та кінцеві результати промислового виробництва на підприємстві (в галузі чи в промисловості в цілому). До таких показників відносять обсяг товарної, чистої або реалізованої продукції, величина одержаного прибутку, економія тих або інших видів виробничих ресурсів або загальна економія від зниження собівартості продукції тощо [4, с. 104].

Річний економічний ефект від реалізації заходів з теплопостачання на основі сучасних підходів можна визначити в такий спосіб [5, с. 143]:

$$\Delta B = B_1 - B_2 = (C_1 + E_H K_1) - (C_2 + E_H K_2), \quad (1)$$

де $B_1 - B_2$ – приведені витрати відповідно до і після реалізації заходів з економії теплової енергії (теплозаощадження); C_1, C_2 – відповідні річні витрати виробництва (експлуатаційні витрати) за тими варіантами; K_1, K_2 – капіталовкладення; E_H – нормативний коефіцієнт порівняльної ефективності капіталовкладень.

Перегрупувавши доданки у формулі (1) і замінивши річні витрати виробництва добутком собівартості S на річний випуск продукції ε , одержимо формулу річного економічного ефекту, грн/рік

$$\Delta S = \Delta S \varepsilon - E_H \Delta K, \quad (2)$$

де ΔS – це економія (зниження) собівартості, що дорівнює $S_1 - S_2$.

Очевидно, що умовою економічно правильного рішення є:

$$\Delta S \varepsilon > E_H \Delta K. \quad (3)$$

Запланований приріст річного прибутку від зниження собівартості теплової енергії, грн/рік (Δm):

$$\Delta m = (S_1 - S_2) \varepsilon, \quad (4)$$

де S_1, S_2 – собівартість теплової енергії до і після реалізації заходів з теплопостачання на основі сучасних підходів; ε – кількість виробленої теплової енергії.

Термін окупності додаткових капіталовкладень у заходи з теплопостачання визначають за формулою:

$$T_{ок} = \frac{\Delta K}{\Delta m}. \quad (5)$$

Зведений госпрозрахунковий ефект (ΔB) визначають:

$$\Delta B = \Delta m - E_H \Delta K. \quad (6)$$

Розглянемо докладно складові річного економічного ефекту.

Приведені витрати – це сумарні витрати, що враховують капіталовкладення і експлуатаційні витрати, та зведені до єдиного вимірника [4, с. 105]. Також, *приведені витрати* – це сума поточних витрат, які приведені до однакової розмірності відповідно до нормативного коефіцієнта ефективності [6, с. 159].

Для економічно вигідного варіанту повинно:

$$C + E_H K = \min. \quad (7)$$

Основними складовими капіталовкладень і експлуатаційних витрат, які доводиться враховувати при техніко-економічних розрахунках в області тепlopостачання, є такі [4, с. 105, 7, с. 320]:

1) капіталовкладення:

✓ у джерела теплової і електричної енергії: теплоелектроцентралі (ТЕЦ), районні теплові електричні станції (КЕС), районні або місцеві котельні;

✓ у теплові і електричні мережі, в центральні (ЦТП) і місцеві (МТП) теплові пункти;

✓ у місцеві абонентські установки і окремі елементи систем тепlopостачання: насоси, теплообмінники, баки-акумулятори та ін.

2) експлуатаційні витрати:

✓ щорічні відрахування від перерахованих вище капіталовкладень на амортизацію, поточний ремонт, техніку безпеки та ін.;

✓ щорічні витрати на паливо, теплові втрати, перекачування теплоносія, воду, хімоводоочищення підживлювальної води і на обслуговування систем тепlopостачання.

Крім того, при будівництві систем тепlopостачання доводиться іноді враховувати додаткові витрати, пов'язані з відторгненням землі, перенесенням існуючих виробництв з компенсацією продукції, що втрачається, та ін.

Автори В.Є. Козін, А.П. Сафонов для вирішення поставлених техніко-економічних завдань пропонують у капітальних витратах враховувати три складові: *капітальні витрати на теплові мережі, абонентські системи і теплову ізоляцію* [4, с. 106, 8, с. 189].

Капітальні вкладення в *теплові мережі* проф. Б.Л. Шифрінсон рекомендує визначати за формулою [2, с. 403, 4, с. 106, 8, с. 189]

$$K_{т.м} = \sum_1^m (a + b d_i^\beta) l_i, \quad (8)$$

де m – кількість ділянок теплової мережі; a , b , β – коефіцієнти, що залежать від способу прокладання і конструкції мереж, методу

виробництва робіт; d_i , l_i – діаметр і довжина ділянки теплопроводу, м. У техніко-економічних розрахунках можна приймати $\beta = 1$, тоді

$$K_{\text{т.м}} = a \sum_1^m l_i + bM, \quad (9)$$

де $M = \sum_1^m d_i l_i$ – це матеріальна характеристика теплової мережі, м².

Капітальні вкладення в *абонентські системи* житлових і громадських будівель можна приймати такими. Питома вартість опалювальних систем при розрахункових температурах води $\tau_1' = 95$ °С, $\tau_2' = 70$ °С складає від 18 до 26 тис. грн на 1 МВт розрахункової теплової потужності. Вартість *теплової ізоляції* на ділянці теплопроводу визначається за формулою

$$K_{\text{и}} = \pi l [a_{\text{и}} \delta (d + \delta) + a_{\text{п}} (d + 2\delta)], \quad (13)$$

де l , d – довжина і діаметр ділянки теплопроводу, м; δ – товщина ізоляції, м; $a_{\text{и}}$ – питома вартість ізоляції, грн/м³; $a_{\text{п}}$ – питома вартість захисного покриття, грн/м².

На думку А.А. Іоніна, А.В. Клименка, В.М. Зоріна, капіталовкладення в елементи та вузли систем тепlopостачання повинні визначатися за кошторисними даними, що складаються на підставі опрацювань порівнюваних варіантів, робочих креслень або типових проектів [7, с. 322, 9, с. 432]. При відсутності таких для попередніх розрахунків можна використовувати укрупнені показники. В останньому випадку капіталовкладення в елементи та вузли систем тепlopостачання визначаються, як правило, за формулою

$$K = K_{\text{пит}} P, \quad (14)$$

де $K_{\text{пит}}$ – питома капіталовкладення у окремі елементи або вузли, грн/од., P – повна потужність (габарити) елемента або вузла, що виражена в одиницях вимірювання (теплова і електрична потужність, навантаження, сумарна довжина мережі, площа

теплообмінної поверхні і т.д.). Зокрема, питомі капіталовкладення у міські теплові магістральні та розподільні мережі (без урахування транзитних мереж) при розрахункових температурах води 150/70 °С в тис. грн/(ГДж/год.) розрахункового максимального навантаження визначаються за формулою

$$K_{\text{пит}}^{\text{т.м.}} = 3,47 \varphi_c \varphi_{\text{п}} \frac{Q^{0,16}}{q^{0,8}}, \quad (15)$$

де Q – розрахункове максимальне теплове навантаження району, ГДж/год.; q – теплощільність району в межах площі забудови, ГДж/(год. Га); φ_c і $\varphi_{\text{п}}$ – поправочні коефіцієнти.

Експлуатаційні витрати на виробництво та передачу електричної та теплової енергії, грн./рік, групуються у кошторисі відповідно за їхнім економічним змістом і розраховуються за формулою [2, с. 406, 9, с. 438]

$$C = C_{\text{мат}} + C_{\text{оп}} + C_{\text{соц.п}} + C_{\text{ам}} + C_{\text{ін}}, \quad (16)$$

де $C_{\text{мат}}$ – матеріальні витрати; $C_{\text{оп}}$ – витрати на оплату праці; $C_{\text{соц.п}}$ – відрахування на соціальні потреби; $C_{\text{ам}}$ – амортизація основних засобів на їх повне відновлення (реновацію); $C_{\text{ін}}$ – інші витрати. Зокрема, матеріальні витрати містять такі складові: 1) витрати на придбання сировини та основних матеріалів, які є необхідними компонентами при виготовленні продукції; 2) витрати на допоміжні матеріали; 3) плата за воду, що забирається енергетичними підприємствами з водогосподарчих систем; 4) витрати на оплату послуг виробничого характеру, що виконуються сторонніми організаціями; 5) витрати на паливо, що придбане зі сторони та витрачається на виробництво електричної та теплової енергії, на транспортні роботи, що виконуються власним транспортом із обслуговування виробництва; 6) витрати на покупну енергію всіх видів.

В.Є. Козін, А.А. Іонін, А.П. Сафонов для вирішення вузького класу техніко-економічних завдань пропонують враховувати тільки такі складові експлуатаційних витрат [4, с. 109, 8, с. 189]:

$$C = C_{\text{т}} + C_{\text{п}} + C_{\text{т.п}} + C_{\text{о}}, \quad (17)$$

де C_T – витрати на паливо, грн/рік; C_{Π} – витрати на перекачування теплоносія; $C_{T,\Pi}$ – річна вартість теплових втрат теплопроводами; C_o – вартість річних відрахувань від капітальних вкладень на відновлення основних фондів, капітальний і поточний ремонт.

Д.Х. Шазамов пропонує такі підходи до оцінки *економічної і соціальної ефективності* [10, с. 17]: а) *економічну ефективність* підприємств теплопостачання пропонується оцінювати за допомогою ряду традиційних показників, що характеризують фінансову стійкість і платоспроможність організацій теплопостачання, їх витрати і результати виробничої діяльності; б) *соціальна ефективність* може оцінюватися за допомогою показника, оберненого до даної ефективності, – величини додаткових витрат споживачів унаслідок неефективної роботи системи теплопостачання, які необхідно мінімізувати. Соціальна ефективність у цілому з урахуванням додаткових витрат споживачів визначається за формулою:

$$K_{E.\text{соц}} = t_n / (t_n + t_{\Pi} + t_o), \quad (1)$$

де t_n – величина плати за опалення при нормативних показниках роботи системи теплопостачання; t_{Π} – переплата споживачів унаслідок прямих втрат енергоресурсів у системі теплопостачання; t_o – додаткові витрати споживачів унаслідок низької ефективності системи теплопостачання, пов'язані з вимушеним використанням альтернативних теплоустановок і опалювальних приладів. Чим ближче значення показника $K_{E.\text{соц}}$ до одиниці, тим вище соціальна ефективність теплопостачання. Також соціальна ефективність розглядається як скорочення додаткових витрат населення, викликаних низькою якістю послуг теплопостачання:

$$E_{\text{соц}} = (t_n / K_{E.\text{соц.б}} - t_n / K_{E.\text{соц.ф}}) \cdot \text{ч}, \quad (2)$$

де ч – чисельність населення, що обслуговується підприємством теплопостачання, осіб; $K_{E.\text{соц.б}}$ – коефіцієнт соціальної ефективності підприємства в базовому періоді часу; $K_{E.\text{соц.ф}}$ – коефіцієнт соціальної ефективності підприємства фактично (за прогнозом); t_n – величина плати за опалення при нормативних показниках роботи системи теплопостачання

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоцерківський О.Б. Використання економіко-математичного моделювання для оптимізації систем тепlopостачання // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічний розвиток країн: досвід та перспективи», 30-31 травня 2014 р. Львів: у 3 ч. – Ч. 2. – Львів: ЛЕФ, 2014. – С. 82-85.
2. Соколов Е.Я. Теплофикация и тепловые сети: учебник для вузов. – М.: Издательство МЭИ, 2001. – 472 с.
3. Колыхаева Ю.А. Эффективность функционирования системы теплоснабжения: понятие, виды и критерии // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2012. – №1 (56) – с. 143-145.
4. Оптимізація систем тепlopостачання із використанням економіко-математичного моделювання: монографія / Під заг. ред. О.М. Гаврися. – Х.: «Щедра садиба плюс», 2015. – 208 с.
5. Федюшин Б.П. Економіка енергетики: навч. посіб. для студентів енергетичних спеціальностей ВНЗ. – Тернопіль: Астон, 2003. – 160 с.
6. Проскурня О.М. Економіка в енергетиці: навч. посіб. / О.М. Проскурня, О.І. Ганус. – Х.: Вид-во «Підручник НТУ «ХП», 2012. – 272 с.
7. Ионин А.А. Теплоснабжение: учебник для вузов / А.А. Ионин, Б.М. Хлыбов, В.Н. Братенков, Е.Н. Терлецкая; Под ред. И.И. Ионина. – М.: Стройиздат, 1982. – 336 с.
8. Сафонов А.П. Сборник задач по теплофикации и тепловым сетям: учеб. пособие для вузов. – М.: Энергоатомиздат, 1985. – 232 с.
9. Теплоэнергетика и теплотехника: общие вопросы: справочник / Под общ. ред. чл.-корр. РАН А.В. Клименко и проф. В.М. Зорина. – М.: МЭИ, 1999. – 528 с.
10. Шазамов Д.Х. Совершенствование воспроизводственной структуры инвестиций в реконструкцию и восстановление основных фондов ЖКХ в сфере теплоснабжения: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Денис Хайдарович Шазамов. – Нижний Новгород: 2014. – 22 с.